

ЩОДО ПРАВОТЛУМАЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУДУ ЄС

Тихомирова Г.Є.

кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри публічно-правових дисциплін
Маріупольський державний університет

Серед основних та найголовніших засобів реалізації міжнародних договорів та угод слід виокремити процес тлумачення, інтерпретаційну діяльність. Так, тлумачення виступає обов'язковою умовою як для ефективного застосування положень міжнародних договорів, так і для процесу правотворення в цілому. Останні правові тенденції свідчать про збільшення ролі міжнародного судового тлумачення, зокрема, в межах права Європейського Союзу саме на Суд ЄС покладено забезпечення однакового застосування європейсько-правових норм. Слід враховувати, що саме завдяки здійсненню функції тлумачення права ЄС, гарантується його дотримання відповідними суб'єктами, відбувається деталізація положень установчих угод та закріплення фундаментальних засад, принципів, на яких і базується уся правова система ЄС. Також саме практика суду ЄС є джерелом інтерпретації норм, що утворені в межах інтеграційного об'єднання, а отже, дослідження відповідної практики є важливою передумовою для встановлення правової ідеї інтеграційного порядку та її втілення у національному.

Окрім того, запорукою побудови успішних взаємовідносин між певною державою та ЄС є ступінь застосування європейсько-правових норм в рамках національного правопорядку. Вказане стосується і вітчизняних перспектив розвитку відносин між Україною та Європейським Союзом, особливо після укладання між ними угоди про асоціацію та, враховуючи прагнення нашої держави стати повноцінним членом ЄС і наблизитись до європейських правових стандартів.

Враховуючи наведене, актуальними залишаються проблеми теоретичних аспектів тлумачення права міжнародними судовими органами загалом, недостатні дослідження конкретних методів та принципів тлумачення європейсько-правових норм, питання їх пріоритетності та співвідношення. Відповідно, суттєвим напрямком європейської правової доктрини є аналіз правотлумачної діяльності Суду ЄС. До того ж, теоретичне визначення тлумачення норм права, як правило, не враховує особливостей інтеграційного правопорядку та існуючої взаємодії між національними інституціями та інституціями Європейського Союзу.

Не дивлячись на те, що в теорії поняття «тлумачення правових норм» є доволі сталим, деякі розбіжності з цього приводу все одно існують. Так, зокрема, деякі науковці визначають «тлумачення правових норм» як діяльність, що має за мету встановити зміст правової норми та є обов'язковою складовою процесу реалізації правової норми [1, с. 120]. Виокремлюється думка, що правотлумачна діяльність перебуває у тісному

синтезі із правозастосовною діяльністю, більше того, перша відбувається у процесі здійснення другої [2, с. 19]. Інша група дослідників наголошує на тому, що правозастосовна та правотлумачна діяльність є різними видами правової діяльності [3]. З цього приводу, більш обґрунтованою видається позиція синтезу процесу тлумачення норми права та процесу її застосування, оскільки, наприклад, міжнародними судовими органами одночасно здійснюється поєднання обох видів діяльності. Результатом відповідного правозастосовного тлумачення завжди є певний акт, наприклад в контексті тлумачення права ЄС, Суд ЄС приймає акти у вигляді рішень або висновків.

Відомо, що тлумачення міжнародних правових норм має власну специфіку відносно тлумачення національних норм. Останнє пояснюється тим, що існує особлива процедура укладення міжнародних угод та врегулювання спорів, що виникають на їх підставі. Окрім того, суверенна рівність держав, котрі уклали міжнародні договори, також накладає свій відбиток на процес тлумачення правової норми.

Дослідники, надаючи характеристику тлумаченню міжнародних правових норм, вказують на те, що відповідний процес тісно пов'язаний не лише із реалізацією міжнародних договорів, але і з встановленням конкретної позиції сторін під час взаємного узгодження положень майбутнього договору. Однак, найбільшу кількість функцій тлумачення відіграє саме під час застосування положень міжнародних угод, адже виступає важливою запорукою їх ефективної реалізації, сприяє виправленню неточностей, що мали місце у процесі створення відповідних правових норм, надає змогу усунути прогалини міжнародно-правового регулювання. Тлумачення також має вплив і на систематизацію міжнародно-правових норм, тим самим сприяючи прогресивному розвитку міжнародного права. Інтерпретаційна діяльність здійснює опосередкований контроль за дотриманням міжнародних угод, адже виявлення факту порушення міжнародної правової норми передбачає встановлення її змісту. Правотлумачна діяльність має і певне політичне забарвлення у зв'язку із тим, що має суб'єктивні елементи [3].

На підставі перелічених особливостей, притаманних процесу тлумачення загалом та тлумаченню міжнародних правових норм, можна дійти висновку, що тлумачення міжнародних договорів – це комплексний вид правової діяльності, що може мати як самостійний, так і додатковий характер, полягає у встановленні змісту правової норми та її роз'ясненні певними суб'єктами на етапі з'ясування мети міжнародної угоди та на етапі застосування відповідних норм, напряму впливає на ефективність реалізації приписів міжнародних угод з урахуванням наслідків, що мають місце або матимуть за умови настання певних обставин.

Стосовно Суду ЄС, як органу, що має безпосередньо повноваження тлумачити міжнародні договори, слід вказати, що цю компетенцію закріплено у статті 267 Договору про функціонування Європейського Союзу [4]. Згідно із положеннями вказаної статті Суд ЄС має

повноваження виносити певні рішення в аспекті тлумачення установчих угод, актів органів, інститутів та установ ЄС за попередніми запитами національних судових органів країн-членів. В якості установчих договорів виступають не лише Договір про Європейський Союз та Договір про його функціонування, а й інші, що мають доповнюючий зміст. Відповідна компетенція з тлумачення вважається ефективним засобом співробітництва та кооперації між Судом ЄС та національними судовими органами країн-членів [5, с. 157].

В межах дослідження необхідно зазначити, що тлумачення правової норми обов'язково потребує певного інструментарію. У якості такого інструментарію виступають методи тлумачення, тобто сукупність засобів і прийомів, за допомогою яких здійснюється відтворення змісту правової норми. Взагалі питання про перелік методів тлумачення не є новим для правової доктрини, проте завжди актуальним є питання про сучасні методи, про пріоритетні методи в залежності від певних об'єктивних обставин, та їх ефективні поєднання. Зокрема, традиційно виокремлюють наступні методи тлумачення: історичний, логічний, системний, філологічний, цільовий, телеологічний, тощо. Окреслені методи використовують як національні судові органи, так і міжнародні судові інституції, проте з притаманними для них особливостями. Так, і Суд ЄС використовує вказані методи у процесі тлумачення норм європейського права, при цьому враховуючи специфіку належності країн – членів ЄС до різних правових систем, оскільки єдине тлумачення має своєю метою формування єдиної судової практики [6, с. 184].

Варто наголосити на тому, що не дивлячись на значну розробленість питання про методи тлумачення, котрі застосовує Суд ЄС у своїй діяльності, це питання завжди цікавило і продовжує цікавити дослідників. Ще у далекому вересні 1976 року відбулась конференція у місті Люксембург на відповідну тематику. Доповідачами на конференції виступали безпосередньо судді Суду Європейського Союзу, а також генеральні адвокати та представники національних судових органів держав-членів. Обговорювалось питання про конкретні методи тлумачення, які використовує Суд ЄС, та питання про те, наскільки вірними та ефективними для з'ясування змісту норми є обрані методи [6, с. 185].

Окремі групи науковців в процесі дослідження методів тлумачення Суду ЄС називають різні за наповненням групи методів та не погоджуються одне з одним відносно пріоритетних методів. Перша група науковців серед основних методів називає буквальний, порівняльний, історичний, телеологічний, схематичний, при цьому на перший план ставлять саме телеологічний та схематичний методи. Свій вибір дослідники пояснюють тим, що з самого процесу зародження інтеграційного права, його тлумачення було можливим тільки за рахунок виявлення істинної мети та взаємозв'язку норм. На сьогоднішній день, у зв'язку із вдосконаленням правової системи ЄС, тлумачення норм права

ЄС потребує іншого підходу та використання більш широкого інструментарію, шляхом поєднання декількох методів. Відповідні комбінації мають абсолютно виключити неповне тлумачення [7].

Інша група дослідників, здійснивши аналіз актів тлумачення Суду ЄС після набуття чинності Лісабонським договором, виокремлює такі методи тлумачення: теологічний метод, тобто тлумачення крізь призму загальних цілей та мети правової норми; лінгвістичний метод, а саме тлумачення на підставі тексту норми; тлумачення за аналогією; комплексне тлумачення із поєднанням класичних методів; метод автономного тлумачення, що має місце у разі відсутності визначення поняття у тексті європейського законодавства та відсутності посилань на національне законодавство; ієрархічний метод тлумачення, який передбачає, що вторинні акти законодавства повинні тлумачитись виходячи із змісту основного акту; історичний метод – метод, заснований на дослідженні еволюції правової норми та інші [6, с. 186].

Окреслені вище базові, традиційні методи і надалі продовжують застосовуватись судом ЄС, проте, враховуючи збільшення кількості запитів на тлумачення та прогресивний розвиток інтеграційного права, виникає потреба у застосуванні більш розширеного інструментарію.

Традиційні методи тлумачення застосовуються в рамках поняття «лінгвістичний режим» Європейського Союзу, тобто мається на увазі принцип лінгвістичної еквівалентності [2, с. 19].

Суд ЄС активно використовує метод контекстуального тлумачення, згідно з яким зміст правової норми встановлюється відповідно до контексту документу, а також із врахуванням інших положень права Європейського Союзу. Прикладом контекстуального тлумачення є рішення Суду у справі 190/73 *Officier van Justitie v. J. W. J. van Haaster*. У рішенні йшла мова про те, що так званій «контекст положень» складається з наступних аспектів: контекст договору; тлумачення у контексті завдань та мети договору; тлумачення з врахуванням загальної структури [8]. Отже, контекстуальне тлумачення виникло з того, що мета кожного рішення або директиви спрямовані на досягнення однакового правового результату.

Теологічний, або цільовий метод полягає у тому, що при тлумаченні за основу береться не текст норми, а певна мета задля якої відповідна норма створювалась. При цьому, тлумачення може виходити не лише із цілей, а й з об'єктивних умов, котрі передували створенню норми.

Не дивлячись на широке поширення контекстуального або теологічного методу тлумачення, на думку деяких науковців, найбільш виправдане використання Судом ЄС телеологічного методу тлумачення правових норм. Окреслений метод було запозичено з концепції міжнародного права, а саме концепції «корисного ефекту», адже базовою складовою телеологічного методу є принцип ефективності. Ще з моменту створення суду ЄС, перевага надавалась таким конструкціям, котрі сприяли найбільшій практичній цінності відповідних правових положень. Зокрема, рішенням у справі 6/60 *Hamblet* закріплено, що для суду ЄС

недостатньо лише буквального, текстуального тлумачення [2, с. 19]. В будь-якому випадку, інтерпретаційна діяльність Суду із врахуванням змісту та завдань норми, пояснюється вдосконаленням права Європейського Союзу у напрямку принципів, що закріплені в установчих угодах.

Використання телеологічного методу тлумачення завжди зумовлює встановлення намірів органу, який видав відповідну норму. Сутність цього методу також розкривається у рішенні Суду по справі 283/81 CILFIT and Lanificio di Gavardo SpA v. Ministry of Health. Так, Суд ЄС у вказаному рішенні роз'яснює, що будь-яке положення права ЄС має інтерпретуватись у контексті усіх положень в цілому, з урахуванням мети, цілей та змін, що сталися з моменту прийняття відповідного положення [2, с. 20].

З огляду на аналіз телеологічного методу тлумачення цілком раціональною є його друга назва, «цільовий» або «функціональний». Враховуючи той факт, що за допомогою відповідного методу тлумачення, Суд ЄС має змогу не лише вірно з'ясувати зміст норми та порядок її застосування, а й визначити її ціль, телеологічний метод стає все більш поширеним у використанні. Окрім того, цьому сприяє також збільшення кола суспільних відносин, на які поширюється компетенція Суду Європейського Союзу.

Нерідко для ефективної інтерпретації, Суд ЄС поєднує одразу декілька методів тлумачення правової норми. Наприклад, у рішенні по справі The Continental Can Case було зазначено, що на питання про застосовність ст. 86 Договору про ЄС до змін у структурі, зазначено про необхідність звернутись як до загальної будови статті, так і до цілей та завдань договору. Тобто, в окресленому рішенні Суду одночасно застосовано різні методи тлумачення норми, як то контекстуальний, телеологічний та лексичний [9, с. 129].

Окремо слід зазначити, що Суд ЄС окрім різних методів, використовує різні види тлумачення норм. Так, можна виокремити розширювальне та обмежувальне тлумачення. Відносно першого відомо, що його активне використання напряму пов'язано із з'ясуванням змісту базових принципів права ЄС. У свою чергу, обмежувальне, вузьке тлумачення застосовувалось, наприклад, у справах відносно свободи підприємницької діяльності, обмежуючи до безпосередньої участі у здійсненні державної влади (справа 2/74 Рейнерс проти Бельгії) [2, с. 20].

Усі види та методи тлумачення, які використовує суд ЄС обов'язково базуються на дотриманні принципу гуманізації норм. Мається на увазі слідування загальноновизнаним принципам верховенства права, справедливості, гуманності, тощо, адже прийняття будь-якого рішення Судом ЄС в контексті з'ясування змісту правової норми, повинно виходити із завдань захисту прав особи, як найвищої соціальної цінності [9, с. 129].

Підсумовуючи усе вищевикладене, можна дійти висновків про те, що усунення прогалин у праві ЄС здійснюються, зокрема, за рахунок судового

тлумачення. Так, Суд Європейського Союзу загалом використовує усі методи тлумачення норми, які притаманні національним судовим органам країн-членів. При цьому, враховуючи особливості правової системи ЄС, європейську правову традицію та завдання функціонування судової системи Союзу, Суд ЄС надає перевагу певним видам, методам тлумачення, обирає їх специфічні поєднання.

Правотлумачна практика Суду ЄС характеризується поступовими змінами вектору від буквального тлумачення до телеологічного, контекстуального, обираючи ті методи, що найбільше зумовлюють так зване «квазіконституційне» правосуддя. До того ж, безпосередньо вибір методів тлумачення напряду пов'язаний із завданнями інтерпретаційної діяльності. Саме застосування Судом ЄС ефективних комбінацій із методів тлумачення гарантує єдине розуміння усіма країнами-членами положень установчих угод Європейського Союзу, формування єдиного розвиненого правового простору. Таким чином, важко переоцінити роль суду ЄС як суб'єкту правотлумачної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вирозумська А. Процедура судового захисту в праві ЄС : навч. посіб. Київ : ІМВ КНУ імені Тараса Шевченка, 2005. 145 с.
2. Микієвич М. М., Яворська І. М. Правотлумачна діяльність Суду Європейського Союзу. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. Вип. 115. С. 17–22.
3. Трагнюк О. Я. Тлумачення міжнародних договорів: теорія і досвід Європейських міжнародних судових органів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Харків, 2003. 180 с.
4. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями : Договір, міжнародний документ від 25.03.1957 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text (дата звернення: 20.06.2022).
5. Фастовець А. С. До питання про тлумачення права Європейського Союзу Судом справедливості Європейського Союзу в межах реалізації преюдиціальної юрисдикції. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. С. 157.
6. Камінська І. В. Методи тлумачення, застосовані в рішеннях суду ЄС. *International scientific and practical conference* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Wlocklawek, 9-10 July 2021. Wlocklawek, 2021. P. 184–188.
7. Methods of interpretation as seen by a judge at the Court of Justice. *Judicial and Academic Conference*. Luxemburg, 27-28 September 1976. Luxemburg, 1976. P. 13–30.
8. Case 190/73, *Officier van Justitie v. J. W. J. van Haaster*. 1974. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX:61973CJ0190> (дата звернення: 20.06.2022).
9. Татам А. Право Європейського Союзу : навч. посіб. Київ : Абрис, 1998. 424 с.